

De broedvogels van Engbertsdijksvenen, 2019

Geert Euverman

Vooraf

Als een zwoele zomeravond het meest geschikt is om Nachtzwaluwen te gaan luisteren, moet dat op de dag dat hittestatistiek records worden gebroken zeker lukken. Op de avond van 24 juli dan ook even naar het veen geweest, in de hoop er vanaf het Katerjanspad nog een paar nieuwe toe te kunnen voegen. En ook om te kijken of de eiken vol processierupsen ook Nachtzwaluwen zouden aantrekken, de vlinders zouden nu moeten vliegen. Maar bij de eiken geen jagende vogels gezien. Langs de zuidkant van het veen bleef het stil. Daarop een eindje het veld in gefietst, en op de hoek van Leidijk met het surveillancepad was het meteen weer raak. Hier een snorrende vogel, en even later een jagend mannetje die de Weide van Katerjans invloog, laag over het Pijpenstrootje. Dan toch maar het pad verder afgefietst tot aan de Krikkendijk. Onderweg nog 3 snorrende vogels: één voor me op het pad! Er vlogen er ook een stuk of wat rond, een onvergetelijk gezicht tegen de nog bloedrode hemel. Je hoorde ze ook nog regelmatig 'kwieken' vanuit de ruige strook langs het pad.

Maar het mooiste kwam op de terugweg. Terug op de hoek met de Leidijk, kwam een uil aangevlogen. Ik dacht eerst aan een Ransuil, vlakbij waren immers pas twee jongen waargenomen. Maar omdat ik hem of haar heel goed kon zien, bleek het toch een Bosuil. Ik floot voor de grap hun roep na, en dat had een zeer onverwacht effect: de uil bleef maar rondjes om me heen vliegen. Af en toe heel laag, ik was nog even bang voor mijn gevoelige kale schedel. Op een gegeven moment vloog hij naar de grond, en zag ik hem niet meer. Nog maar weer eens gefloten, en meteen vloog hij vlak voor me op vanuit een struikje. Dat ging een tijdje zo door, waarbij de uil ook regelmatig in een berk vlak achter me ging zitten, of daar rondjes om vloog. Nog nooit had ik zo lang van zo dichtbij een uil kunnen volgen, het beest negeerde me volkomen. Al die tijd dat de uil hier patrouilleerde hoorde of zag je, heel verstandig, geen Nachtzwaluw meer. Maar kwam die uil nou echt op mijn gefluit af? Of was hij op zoek naar Nachtzwaluwkuikens, die daar toch ergens op de bodem zouden moeten zitten? Na een tijdje hoorde ik iets in mijn richting komen door de ruigte, al snuivend. Geen idee wat, maar ik had geen trek in een ontmoeting in het donker met zwijnen en heb dus maar de fiets genomen. Op de terugweg langs het Veenschap via het Hazenpad, bij de kapvlaktes ook daar nog even geluisterd, maar daar geen Nachtzwaluw meer gehoord. Al met al een avond om niet te vergeten.

Broedvogels in Engbertsdijkswenen 2019

Ook in 2019 is Engbertsdijkswenen weer in zijn geheel op broedvogels geïnventariseerd, volgens de beproefde methode. Het gebied is verdeeld in tien vakken, elk met eigen vaste tellers. De minimum inspanning die van elke teller gevraagd wordt zijn vijf bezoeken, te beginnen in het eerste weekeind van april, en dan om de veertien dagen. Dit wordt onregelmatig aangevuld met deelbezoeken voor soorten die met de standaardbezoeken voor een deel gemist zullen worden. Voor ganzen moet je bijvoorbeeld al eerder het veld in, een heel aantal andere soorten kun je in de hoogzomer nog treffen. De resultaten worden ingevoerd in Avimap, het programma van Sovon dat uit de gegevens het aantal territoria destilleert. De gevonden aantallen uit de standaardbezoeken zijn aangevuld met de resultaten van de deelbezoeken, voor soorten als Nachtzwaluw en Grauwe klauwier. Alles wat bij deze extra rondjes als 'bijvangst' is genoteerd werd eveneens ingevoerd in Avimap. Verder is waarneming.nl uitgeplozen op relevante meldingen van de vele bezoekers van Engbertsdijkswenen. Dit alles leidt dan tot de bijgevoegde tabel.

De meeste soorten die tot deze selectie behoren worden nu jaarlijks geteld. Sommige omdat ze gevraagd worden voor het SNL (Subsidiestelsel Natuur en Landschap), of gewoon omdat het ze niet goed gaat, en we dat wel willen bijhouden. Ook een aantal op zich niet schaarse, maar in het veen niet algemene, houden we bij. Het komt er nu op neer, dat slechts een paar algemene, voor het veen minder belangrijke, soorten niet worden geteld. Deze staan genoemd in de tabel. Een uitzondering is de Weide van Overesch, een al tientallen jaren begraasd deel. Dit is al vanaf 1986 een BMP (Broedvogel Monitoring Project) voor alle soorten.

Het jaar 2019 was een uitzonderlijk jaar voor het veen. Om te beginnen was er vanzelfsprekend die zinderende zomer, de tweede op rij. Het jaar begon meteen al met een achterstand in de waterhuishouding, en dat werd in de loop van het voorjaar al heel snel zichtbaar. De plassen droogden weer in hoog tempo op, wat zeker de watervogels parten heeft gespeeld. De foto op het voorblad van dit verslag illustreert die heel duidelijk. Het is het 'Ecomonument', door de machinist opgestapelde zwerfkeien, tevoorschijn gekomen bij de damaanleg een aantal jaren geleden. De naam is overigens ook van hem. Deze staan altijd half in het water, nu kon je er omheen lopen zonder zelfs maar weg te zakken... zelfs in de afdrucken van de koeienpoten, 20 centimeter diep stond geen water.

En verder werd in voorgaande winter nog weer een grote oppervlakte van berkenopslag ontdaan. Het resultaat was nog meer weidsheid, wat voor andere soorten dan weer nieuwe mogelijkheden bood. Het gevelde hout werd niet meteen afgevoerd, en de stapels bleken een onverwachte broed- en foerageermogelijkheid voor veel verschillende zangvogels. Het was een genoegen, om af en toe even bij zo'n bult te zien wat er nou weer uit zou komen. Dat kon van alles zijn, niet alleen heel gewone maar ook Blauwborsten en Gele kwikstaarten met de bek vol insecten.

De nieuwe openheid is op zich schitterend, maar heeft ook zijn nadelen, ongezien betreden is vrijwel onmogelijk. Dat geldt voor het inventariseren, maar zeker ook door mensen die er niets te zoeken hebben. Het is heel frustrerend te zien dat lieden, vaak met camera, dwars door het terrein sjouwen waar je net zelf zoveel moeite hebt gedaan om niet op te vallen.

Ook nu zijn helaas weer een aantal soorten in aantal achteruit gegaan. Dit geldt vooral voor de meeste watervogels, en dat is geen goed teken voor een erkend Wetland.

Bij de ganzen bleef Grauwe gans stabiel, Brandgans en Nijlgans kwamen voor het eerst in de recente reeks niet meer tot broeden. Bij de eenden was er toch nog wel een nieuwkomer, de Krakeend.

Nog steeds is het min of meer een raadsel, vanwaar die teruggang? Het zal een optelsom wezen van een aantal verschillende zaken. Maar voor vogels die het van het water moeten hebben, zal je het toch voor een groot deel hierin moeten zoeken. Neemt, met het slinken van de plassen bijvoorbeeld de concentratie toe van stoffen die nooit zijn onderzocht? Bereikt met het verdampen van het water, de temperatuur misschien waarden waarbij de microfauna het bijltje er bij neergooit? Opvallend in de teloorgang van de watervogels is, dat voor veel soorten 2016 blijkbaar een kantelpunt was. In dat jaar was het voorkomen van veel soorten plotseling tot soms wel de helft afgenomen, sommige verdwenen daarna zelfs helemaal. Het zal niet meer terug te halen wezen, of er vanaf die tijd iets misschien iets onherroepelijks is gebeurd met bijvoorbeeld de waterkwaliteit. Ook de Wilde eend, na dat jaar ook geteld, daalt nog steeds verder in aantal. Bijna niet voor te stellen voor deze soort, die in 2020 Vogel van het Jaar is geworden. Doorgaans geen best teken. Maar ook doodgevone soorten als Waterhoen en Meerkoet zijn als broedvogel bijna verdwenen. Er wordt niet nader onderzoek naar gedaan, maar dat wordt tocht echt wel tijd. Een Wetland zonder watervogels verliest zijn bestaansrecht, en dat zal ook zeker van belang zijn voor de status van Engbertsdijkerven. De combinatie: meer openheid en droogte had zeker ook invloed op de typische moerassoorten. Daarvan zijn Waterral en Blauwborst voorbeelden, met de laagste stand van de laatste jaren.

Een aantal soorten van het open veld namen wel toe, ze hadden dan ook tientallen hectares meer keus door de kap van de berkenopslag.

Ondanks de kaalslag van berken, bleef het verlies bij de bosvogels verrassend beperkt. Dat zal zeker ook komen, omdat vooraf met de telgroep is bekeken welke delen ongemoeid zouden moeten blijven, en dat zijn voornamelijk de oudere bosgedeelten. Hierdoor bleven bijvoorbeeld de spechten heel aardig op peil. Wielewalen blijven eveneens al vijf jaar op rij op hetzelfde niveau, net als een andere

liefhebber van ouder geboomte, de Appelvink. De invloed van Wilde zwijnen lijkt binnen het veen toch wel minder zijn geworden. De dichte bosjes waar ze de tellers menigmaal de stuipen op het lijf hebben gejaagd zijn dan ook voor een groot deel verder opgeruimd. Dat geldt deels ook voor de dichtgegroeide dammen. Voor de tellers het enige alternatief om hun gebied te kunnen doorkruisen, maar ook een geliefde infrastructuur voor de zwijnen. Voor het nog niet behandelde deelgebied op Zuid was dit na een enerverende ontmoeting een bonafide reden om deze route de rest van het seizoen maar te schrappen. Het moet immers wel leuk blijven.

Het weer in de winter en de broedtijd

De winter over het geheel was zacht met in De Bilt een gemiddelde temperatuur van 5,2 °C tegen 3,4 °C normaal, goed voor een negende plek in de top 10 zachtste winters sinds 1901. December 2018 was met 6,1 °C in De Bilt, tegen 3,7 °C normaal, een zeer zachte maand en kwam daardoor in de top tien van zachte decembermaanden sinds 1901. Januari was een vrij normale maand met 3,5 °C, vier tienden boven het gemiddelde, met in de tweede helft ook af en toe een winters weertype. Op 30 januari kwam het regionaal nog tot sneeuwval. Februari was vervolgens een maand van twee gezichten, waarbij de eerste 10 dagen wisselvallig weer brachten bij temperaturen rond normaal. In de periode van 24 tot en met 27 februari werden de hoogste maxima bereikt, met in een groot deel van het land temperaturen (ruim) boven de 15 °C. In Arcen werd op 27 februari met 20,5 °C de hoogste temperatuur van het winterseizoen bereikt, waarmee ook het maand- en winterrecord voor alle stations werd verbroken, en de winter pas voor de tweede keer sinds 1901 een warme dag oplevert. Deze winter komt op een totaal van 28 vorstdagen, 10 minder dan het gemiddelde. De Bilt telde 2 ijsdagen, beide in januari, waar 7 ijsdagen normaal is.

De lente van 2019 was met een temperatuur van 10,2 °C tegen 9,5 °C normaal zacht. Zowel maart als april waren zeer zacht, maar de koele maand mei bracht het gemiddelde weer iets naar beneden. De lente telde in totaal vijf vorstdagen, tegen twaalf normaal. Het koudst werd het op 19 maart in Deelen: -4,5 °C, de laagste temperatuur deze lente. De lente was landelijk aan de droge kant met over het land 154 mm neerslag tegen een langjarig gemiddelde van 172 mm. De meeste neerslag viel in het noordoosten van het land, ca. 185 mm. Het droogst was het in het zuiden van het land met lokaal slechts 105-110 mm neerslag. **Maart** was een natte maand met 94 mm tegen normaal 68 mm. Het grootste deel van de neerslag, ca. 90 mm, viel in de eerste helft van maart. Op 10 maart kwam het voor het eerst in ruim een jaar tot storm, met in Zeeland enige tijd windkracht negen. **April** kende een sterk wisselend weerbeeld, waarbij enkele koude dagen met (winterse) buien werden afgewisseld door zonnige perioden met zomers warme dagen. Op 7 april steeg het kwik voor het eerst dit jaar tot boven de 20°C, waarmee de eerste warme dag een feit was. Ook van 18 tot 24 april lagen de maximumtemperaturen bijna overal dagelijks boven de 20 °C. **Mei** verliep koel en kende weinig uitschieters. **Juni** begon warm met de eerste week op 2 juni de eerste tropische dag van het zomerseizoen. Er was op drie dagen een code oranje, voor zeer zware onweersbuien. Daarna lag de temperatuur tot en met het midden van de maand rond normaal. Vervolgens werd het warm, het hoogtepunt lag op 25 juni. In Hupsel werd het toen 36,5°C. Ook de minima waren op 24 en 25 juni met ongeveer 20°C bijzonder hoog. Met 18,1°C was het de warmste juni was sinds 1901. De hitte in het oosten werd versterkt doordat het daar zeer droog was. **Juli** moet zeker vermeld worden om zijn extremen. Dagenlang werd code oranje gegeven voor extreme hitte. Op 25 juli werd de hoogste temperatuur sinds het begin van de metingen in Nederland waargenomen: 40,7 °C in Gilze Rijen, Twente kwam tot 40.2 °C. Het oude record, 38,6 °C dateerde van 23 augustus 1944 in Warnsveld. Maar ook de laagste temperatuur van de zomer werd in Twente gemeten: op 4 juli 3,9 °C. Op 10 cm daalde de temperatuur daar zelfs tot -1,6°C!

De buitenwereld

In december 2019 verscheen het boek 'HOOGVENEN', met een overzicht van alle Nederlandse hoogveenterreinen. De introductie luidt: 'In Nederland lag ooit meer dan een miljoen hectare hoogveen. Daarvan is nog 7500 hectare over, beschermd als natuurgebied.' Je zou dan ook veronderstellen, dat alle mogelijke moeite wordt gedaan dit schamele restje te beschermen. Jammer genoeg gaat dat in ieder geval voor Engbertsdijksvenen nog steeds niet op. Zelfs niet nu het steeds meer begint door te dringen dat klimaat, milieu, kortom onze toekomst vraagt om een andere aanpak van de wereld om ons heen. Voor Engbertsdijksvenen loopt nog steeds het *'proces voor het vaststellen van een inrichtingsvoorstel voor de omgeving.'* De knoop kan maar niet worden doorgehakt, met als grootste struikelblok: wat te doen met de landbouw in wat een buffer voor het veen zou moeten worden. Er is vergeleken met een jaar eerder dan ook niets veranderd. Het was opnieuw heet, en kurkdroog. Binnen het veen dampen en zakt het water nog steeds in ijlt tempo weg, erbuiten kon met kunstgrepen de beregening van ondermeer lelies nog steeds gewoon doorgaan. Wel nieuw is de plotselinge boodschap dat het nu toch echt anders moet met de manier waarop in ons landje landbouw bedreven wordt. Wat dan wel weer hetzelfde is, zijn de reacties daarop, vanuit ook nog steeds dezelfde richting. Meest prominente spreekbuis hierbij is ook nog steeds Annie Schreijer, varkensboerin en Europarlementariër. En ook de slagzin waarmee ze haar standpunt ten opzichte van alles wat met de herstelmaatregelen voor het veen te maken heeft uitdraagt, is niet veranderd. *'Hier worden miljoenen uitgegeven voor het in stand houden van een paar plantjes en beestjes, terwijl net over de grens het veen nog steeds gewoon wordt afgegraven!'* Het kan wedijveren met een citaat van die andere bekende Twentse grappenmaker, Herman Finkers. *'Het aantal bedreigde diersoorten neemt hand over hand toe. Er is zelfs al sprake van een enorme plaag.'* Van Herman weet je dat hij er niks van meent. Annie is echter bloedserius, en wordt zelfs steeds grimmiger. Jaren geleden bracht zij, als lid van de Tweede Kamer, al eens een werkbezoek aan Engbertsdijksvenen. Het was die dag mooi weer, ze werd rondgeleid door deskundige en gedreven Staatsbosbeheerders. Ze werd ook naar

Hoo bli-j wa nich

Zunn grootn loopstal
en ginn kriel op n breenk
Zunne grote varknschure
en ginne doeve op de delle
Zunne lange legbatteri-j
en ginn appelhof meer
Zunne lappe maïs
en ginne hegge meer
Zunn zwoarn trekker
en ginn hooftwal meer
Zun kapitaal hoes
en ginne zwaluw meer
Zunn duurn auto
en alns dichte bi-j
Zunne lappe weare
met nog eenn dooin eek
Zuk good boetnlaands grös
himmoal zonder peenksterbloomn
Zunne mooie zitkoele
en gin tied meer

de rand van het veen gebracht: natuur – diepe sloot – intensieve landbouw. Maar waren die dag de dazen misschien extra lastig? Was dat pokdalige Pijpenstrootjeslandschap een te groot contrast met de groene biljartlakens waar ze aan gewend was, of zaten de varkensprijzen in die tijd net in een dipje? In elk geval heeft dit bezoek haar beeldvorming over natuur overduidelijk geen goed gedaan. Vanuit haar standpunt kost het links geld, en wordt het rechts verdiend. Dat klopt ook wel, maar als je een halve slag draait gaat dat net zo goed op. Maar dat ligt maar net aan de beschouwer. Dat het veen een bron van inkomsten is voor de omliggende recreatiebedrijven hoeft geen betoog. Maar omgekeerd, aan subsidie voor groene maatregelen in de gemeente Twenterand alleen, is aan de landbouw vorig jaar ruwweg 1 miljoen uitbetaald. De bedrijven worden met naam genoemd, en daar sta je echt van te kijken. (Bron: mijn.rvo.nl, Publicatie EU-landbouwsubsidies 2018). Er is bijvoorbeeld een groot en zéér intensief bedrijf, die ook een niet onaanzienlijk bedrag heeft gehad. Dat is gek, want op hun percelen wordt alles wat niet door hen zelf is gezaaid of geplant zorgvuldig verwijderd. Daarbij maaien ze met grote regelmaat en ongevraagd alle aanpalende bermen van wegen en waterlopen. Waar hier die subsidie aan is besteed is dan ook een raadsel. Wat blijft het jammer, dat Annie zo in haar overtuiging is blijven steken. Ze had als Kamerlid immers al kunnen bijsturen, ze zat zelf aan de knoppen, met Landbouw in portefeuille.

Wat had een moment van bezinning van haar toen, verschrikkelijk veel ellende kunnen voorkomen voor de boeren van nu. Met wat meer daadkracht hadden rond Engbertsdijkswenaren jaren geleden al de boerenbedrijven in de richting geholpen kunnen worden, waar de overheid nu naar toe wil. Zelfs haar eigen partij is om, overigens tot haar verbijstering. Natuurinclusief boeren op de gronden tussen het veen en Bruinehaar, Twenterand had een lichtend voorbeeld voor de vaderlandse landbouw kunnen wezen. Het kan, Jan Broenink en zonen bewijzen het hier al jaren. Met het geld dat nou al jarenlang gemoeid is aan overleggen, in- en uitspraken, commissies, onderzoek, toetsingen, externe bureaus en wat niet al had waarschijnlijk al heel veel moois gedaan kunnen worden. Maar intussen staat de voor natuurontwikkeling aangekochte boerderij nog steeds leeg, kabbelt *'het proces'* intussen kalmpjes aan door, en worden de voorgestelde buffers op papier steeds kleiner...

In het genoemde Hoogveenboek staat ook: van de 1 miljoen hectare van toen, is momenteel hooguit 0.1% nog levend hoogveen. De plantjes en beestjes die in de weg zitten, ze zijn bijna allemaal weg. Hiermee hebben Annie en haar rentmeesters bijna helemaal dit vervelende foutje van de Schepper van dit alles weggewerkt. Maar je zult daarvoor aan Hem maar verantwoording voor moeten afleggen, als dat ooit toch eens aan de orde komt.

Soortbespreking

Van de lange lijst met soorten die jaarlijks gevolgd worden, hierna een selectie. Voornamelijk van de Rode Lijstsoorten, en verder een aantal waarbij wat de moeite van het vermelden waard is.

Slobeend   6   KW

Deze eend bleef op peil, zij het dan wel op het lage van de laatste jaren. Ze hielden zich voornamelijk op in de noordoostkant van het veen. Juist daar is veel open terrein ontstaan door het verdwijnen van het berkenbos. Een mooie uitdaging voor deze soort van het boerenland, maar het zal er nu nog te kaal geweest zijn voor hen. Hopelijk zijn deze volhouders het begin van een uitbreiding komende jaren.

Zomertaling   0   BE

De soort zit landelijk al jaren in de gevarenzone, maar in het veen konden we toch nog jaarlijks wel van enkele paren genieten. Jammer genoeg is aan de lange reeks als broedvogel van deze mooie soort nu dan toch ook een eind gekomen. Gezien de teneur van de watervogels in het veen, en de Zomertaling in het algemeen, moeten we vrezen dat we ze zo nog maar niet weer terug zien. Echt een verlies.

Wintertaling 45 KW

Gelukkig konden deze zich handhaven op het peil van de jaren hiervoor, met alleen een dip in 2017. Ook Wintertalingen werden verreweg het meest aangetroffen in de noordoostkant van het veen. Het verdwijnen van de coulissen van hout rondom de plassen deed hen hier kennelijk niets. Op zich ook wel verwonderlijk, ze voelen zich immers het meest op hun gemak in niet al te grote, besloten watertjes. Maar de concentratie in dit deelgebied is al jaren zo, terwijl ze rond de vergelijkbare plassen in het zuiden van het veen praktisch zijn verdwenen. Ook hier geldt 2016 als een kantelpunt: van het ene op het andere jaar was de soort in de zuidelijke helft van het reservaat meer dan gehalveerd.

Patrijs 0 KW

Patrijzen en Engbertsdijksvenen, het wil maar niet lukken. Ze moet hier, als troetelsoort van de gemeente, toch genoemd worden. Er worden nog steeds allerlei maatregelen getroffen in het buitengebied om hun biotoop te verbeteren, maar je zou denken dat zeker het grote weide- en akkerland aan de westkant hen nu al genoeg te bieden heeft. Je ziet ze er echter nooit. Dit jaar wel voor het eerst aan de overkant van de Paterswal, waar rondom een akker een brede kruidenrand is ingezaaid: hier was een waarneming, nog net binnen de gemeentegrens. Ook aan de oostzijde buiten het veen worden door de landbouwers kruidenranden aangelegd, waarvoor hulde. Ook hiervan worden door de WBE succesvolle paren gemeld.

Kwartel 6

Het was voor Kwartels weer eens een goed jaar, we moeten tot 2011 teruggaan voor een nog beter resultaat. Vorig jaar waren ze helemaal afwezig, en dan zijn de territoria van nu toch opstekers. Kwartels horen bij de soorten van het boerenland met een negatieve trend, dat maakt zo'n ervaring extra plezierig. De hoendertjes lieten zich vooral horen in het al een jaar eerder van bos ontdane middendeel van het veen. De combinatie van kale delen met toch voldoende dekking lijkt hier ideaal, en de hete, droge zomer zal voor de overleving van de kuikens ook uitstekend zijn geweest. Hopelijk horen we er komend jaar weer wat van terug.

Geoorde fuut 1 Doelsoort Natura 2000

Dat ze hier jarenlang in de dubbele cijfers voorkwamen, het is bijna niet meer voor te stellen. Alleen al voor deze soort had allang eens gekeken moeten worden, of er wat er aan de hand is met de biotoop. Het doel voor de soort is immers omschreven als: *'Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 25 paren. Enige achteruitgang in omvang broedgebied ten gunste van het habitatype herstellende hoogveen is toegestaan'*. Dit jaar leek het helemaal gebeurd: na een paar waarnemingen vroeg in het seizoen waren ze een tijdje helemaal uit beeld. Pas in juni werd, alweer in het noordoostelijk deel, nog weer een paartje waargenomen, baltsend zelfs. Op de grote plas bij kijkhut De Pluus werd later in de zomer een juveniel gezien, goed mogelijk dat we dus toch nog één geslaagd broedgeval hebben mogen aanschouwen. Maar de gewenste vijftientig, het lijkt heel ver weg. Helaas kun je ook niet stellen, dat de achteruitgang het gevolg is van het herstellend hoogveen, integendeel. Voor zowel de Geoorde fuut als voor dat herstellend hoogveen blijft het afwachten, tot eindelijk eens met de grote inrichtingen binnen en buiten het veen wordt begonnen. Nieuwe waterpartijen, nieuwe perspectieven.

Blauwe kiekendief 0 GE

Deze fraaie roofvogel heeft in Engbertsdijksvenen al jarenlang een spectaculaire slaapplek, met in voorgaande winter zelfs een nieuw record: op 9 februari 45 exemplaren! De kiekendieven blijven meestal tot in maart, dan wordt het snel minder. Je ziet ze in het voorjaar in het veen wel jagen, maar territoriaal gedrag, daar laten ze zich hier niet mee in. Tot dit voorjaar: een fanatiek vrouwtje maakte het wel spannend. Een bericht van 28 maart: *Zowel vorige week als deze week valt mij op dat er veel Kieken in het veen blijven hangen overdag. Normaal zie ik ze nooit zoveel in het gebied. Vorige week bij de kooi in de buurt een vrouwtje in conflict met een Blauwe reiger en vandaag daar met een Slechtvalk. Ook een mannetje Blauwe kiek vloog daar constant in de buurt rond. (Gerrit Schepers).*

Op grond van de criteria voor deze soort zouden deze waarnemingen al voldoende wezen om een territorium vast te stellen. Dat leek al wel heel voorbarig, en na overleg met Sovon (*Joost van Bruggen*), is eerst even afgewacht wat de vogels verder gingen doen. Na nog een enkele waarneming in april van een jagend mannetje, waren ze echter vertrokken. Maar het was toch spectaculair, en wie weet wat ze komende jaren nog van plan zijn.

Kraanvogel 1 GE

De kranen hadden het dit jaar niet makkelijk, met bij aankomst alweer een heel ander terrein dan toen ze het een zomer eerder verlieten. Aangenomen, dat het om hetzelfde paar gaat, maar daar gaan we wel vanuit. Ze maakten het de tellers niet makkelijk. Eerst was het nog de vraag, of het nu om één dan wel twee paar ging. De vogels lieten zich namelijk in verschillende delen van het veen zien, ook met baltsgedrag. Voldoende, om in drie deelgebieden van een territorium te kunnen spreken. Maar het bleek toch om één paar te gaan, met weinig rust in het gat. Dat zal zeker te maken hebben gehad met het opnieuw nog meer open landschap, en met veel vaker verstoring door fotografen of zomaar wandelaars. Je schrikt er zelf al van, wanneer je min of meer gecamoufleerd staat te inventariseren, en je wordt dan gepasseerd door een vriendelijk groetende zomeravondgast. Dat zal voor de Kraanvogels, maar ook andere soorten, voor veel onrust hebben gezorgd. Van de twee min of meer vaste plekken waar afgelopen jaren hun broedpoging was, werd dit jaar er in ieder geval één helemaal in de steek gelaten. Voor de andere was er nog lang hoop, maar op 3 juni werd het paar weer samen buiten het veen gezien. Weer een jaar met een mislukt broedgeval, en dat bleek later landelijk meestal zo te zijn. Daarbij zullen de snel dalende waterstanden zeker een rol hebben gespeeld: de nestplaatsen vielen droog, en zullen zeker vaker zijn gepreedeerd.

Kievit 11

We noemen deze nog steeds weidevogel, maar daar komen we ze helaas steeds minder tegen. Succes hebben ze in het boerenland meer op kaal bouwland of maïsstoppel, en als ze geluk hebben met de landbewerking krijgen ze daar nog wel eens jongen groot. Voor Kieviten is het kale veen na het weghalen van de houtopslag één grote, woeste akker, en van machines geen last. Het bultige veen biedt blijkbaar ook genoeg dekking tegen rovers: nog tot in juni werd je daar begeleid door luid alarmerende ouders. Voorlopig is voor hen het veen heel geschikte habitat. Het aantal paren is dan ook het hoogste ooit.

Houtsnip 11

Deze moet hier zeker vermeld worden, want ook deze haalt het hoogste aantal territoria ooit. Pas in 2006 maakten ze voor het eerst hun opwachting in het veen, vanaf 2008 zijn ze vaste broedvogel. We zijn hier getuige van een wonderlijk fenomeen. Voor de Kievit ligt het voor de hand dat ze toenemen, met de uitbreiding geschikt terrein. Maar voor de Houtsnip zou je toch denken, dat dit voor hen helemaal niet zo gunstig is, voor hen neemt de geschikte biotoop juist met dezelfde oppervlakte af. Gelukkig gebeuren er nog onverwachte dingen. Overigens kan de soort wel meer waargenomen zijn, doordat vaker in het donker het veen beluisterd wordt voor de Nachtzwaluw.

Watersnip 3 BE

De Watersnippen hebben helaas weer ingeleverd. Na het topjaar 2017 met 10 territoria leek er even een mooi verschiets voor deze zo bedreigde soort. Helemaal omdat het veen op het oog zo veel meer geschikt biotoop bood. De laatste beide jaren helemaal, met grote stukken droogvallend slik. Het kon ze echter niet binden. Maar als voedselschaarste in het water inderdaad aan de orde is, zal dat zeker ook gelden voor de drooggevalle bodems. En dan hebben snippen niets aan een ideale omgeving. Er moet wel wat te peuren wezen uit dat slik.

Tureluur 1 GE

Er was tot in mei een baltsende Tureluur aanwezig in hetzelfde deel van het veen als vorig jaar. Daar bleef het bij, er waren dit jaar geen waarnemingen die op een geslaagd broedgeval wezen.

Zomertortel 0 KW

Je blijft altijd weer naar ze uitkijken, ze hoorden vroeger zo bij het veen, bij het open veld met hier en daar een beetje opslag. Aan die geschikte ruimte ligt het niet, maar dit jaar kon er weer geen territorium worden bijgeschreven, helaas.

Koekoek 8 KW

De telmethode voor de Koekoek, het blijft modderen. Roepende mannetjes vliegen luidkeels door alle deelgebieden, en leveren daarbij ook overal wel een territorium op. Maar omdat het tellen jaarlijks op dezelfde manier gebeurt, levert het dan wel geen betrouwbaar aantal, maar wel een bruikbare trend. Voor het bijstellen van het totaal is weer gebruik gemaakt van de 2/3 methode, het deel waar je ongeveer op uitkomt als je het hele gebied op de oude handmatige manier zou interpreteren. We kunnen hieruit destilleren dat 2019 een normaal jaar was voor de soort. Er is ook nog een waarneming van een uitgevlogen jong, zie de foto. Deze was een heel eind uit de buurt van de territoria van de roepende vogels. Volgens de richtlijnen had dit dan nog een extra territorium moeten zijn, maar daar is van afgezien. We houden het bij alleen de roepende mannen. De standaardregel bij de interpretatie: *Nestindicatieve waarneming (nestbouw, transport voedsel of uitwerpselen, alarm) telt altijd* doet voor de Koekoek immers nogal potsierlijk aan.

Kerkuil 1

Ook dit jaar kon in de nestkast in boerderij Huiskens van Staatsbosbeheer weer een stel Kerkuilen met succes jongen grootbrengen. Het waren er deze keer maar liefst zes! Intrigerend is verder een rustende Kerkuil in de Weide van Overesch, helemaal aan de andere kant van het veen. Deze werd in augustus een paar maal gezien, en op de foto gezet, door een kraanmachinist. Toen de schaapskooi daar nog stond was het daarin een regelmatige broedvogel. Toen deze werd afgebroken werd de uilenkast verplaatst naar boerderij Blokland, waar ze daarna ook weer hebben gebroed. Niet bekend is of ze dat nog steeds doen, dit exemplaar zou anders heel goed daar zijn uitvalbasis kunnen hebben.

Bosuil 1

Op 18 mei werd na twee jaar afwezigheid toch weer een geslaagd broedgeval van de Bosuil geconstateerd. Helemaal aan de zuidrand van het reservaat werden pas uitgevlogen jongen ontdekt. Waarschijnlijk uit een broedgelegenheid bij één van de woningen aan de overkant van de weg, maar we rekenen ze er toch maar mooi bij.

Ransuil 1 KW

Een roepend jong was op 27 juni een onverwachte bijvangst bij een bezoek voor Nachtzwaluwen. Dit is een soort die in de recente reeks tellingen hier maar in twee voorgaande jaren een territorium had.

Nachtzwaluw 32

Ze blijven verbazen, deze mysterieuze gasten! Met het resultaat van dit jaar is het vorige record van 2013 met drie territoria scherper gesteld. Toen werd er nog getwijfeld aan de betrouwbaarheid van dat gegeven, maar het is nu wel duidelijk dat ze zich echt stevig hebben gevestigd. Aan de ene kant blijft het een groot wonder dat je getuige mag wezen van deze opmars, van een soort waarvan je nog maar een paar jaar geleden alleen maar kon dromen! En het is ook heel bemoedigend, nou ook eens een soort te volgen waarmee het goed gaat. Waar ze het van doen, dat blijft voorlopig nog een groot raadsel. Immers, de resultaten van veel andere soorten doen vermoeden dat er iets mis is met het voedselaanbod. Maar er is blijkbaar zelfs voor een toch relatief grote vogel op één of ander manier toch genoeg, om met succes jongen te produceren. Maar waar ze de buit vandaan halen? Vorig jaar was er nog de waarneming van een imker die, net buiten het veen, Nachtzwaluwen boven grasland zag foerageren. Desgevraagd liet hij weten: *In de late zwoele avonden geluisterd en gewacht maar niet waargenomen*. Ook bij een extra telronde hier liet geen enkele vogel zich horen. Wel weer op de terugweg, op de bekende plaatsen op de hei: *In de buurt van de plas van Roelofs kwam er een paartje roepend om me heen vliegen. Een aparte belevenis in het donker. (Jan Stegeman)*. Ook eiken met processierupsen lijken geen specifieke trekpleister, in de tijd dat de vlinders zouden moeten vliegen zag je er geen Nachtzwaluw. Mochten de vogels voornamelijk van nachtvinders leven, dan zouden die er toch in massa's moeten wezen. En dan vooral grote, er zit immers nogal wat droge stof aan nachtvinders zou je denken. Er blijft gelukkig altijd nog wel wat over om ons over te verbazen. Er is ook nog een paar keer geluisterd in het aanpalende Veenschap, maar daar lieten ze zich dit jaar niet horen.

Draaihals 1 EB

Het territorium is toegekend aan een eenmalige waarneming van een roepend exemplaar, op 15 mei. Dit was aan de noordoostkant, op de overgang van bos naar verse kapvlakte. Er is geen enkele vervolgwaarneming meer geweest, helaas.

Middelste bonte specht 3

Ons eigen Twentse paradesoort, nog steeds in aantal toenemend. De Twentedekkende tellingen laten zien, dat deze soort steeds vaker op het oog minder voor hen karakteristiek bos bezet. De oudere eikenbossen zijn waarschijnlijk 'vol', ze zoeken nu ook hun heil in de tweede keus. Hier in Engbertsdijksvenen was dit bij twee territoria zo: in ouder monotoon berkenbos, met wel hier en daar een wat grotere eik. Eén in noord, op basis van een eenmalige waarneming van een attente bezoeker. In zuid waren meer waarnemingen, wat het interpreteren nog even lastig maakte. De waarnemingen kwamen van weerszijden van het Veenkanaal. Met wat digitaal smokkelwerk werd één territorium toegekend in het berkenbos, op basis van alarmerende vogels. De andere was in de smalle bosrand langs het kanaal, met daarin hier wel een groter deel oudere eiken.

Boomvalk 1 KW

We zien deze elegante jager hier vooral wanneer ze jacht maken op libellen. Soms alleen, vaak ook in groepjes. Een serieuze broedpoging is echter zeldzaam. Het territorium dat dit jaar weer eens is vastgesteld is ook op basis van waarnemingen van een enkel exemplaar, maar nu dan ook binnen één deelgebied. Bovendien boven het centrale, kale en helaas ook nog droge middendeel. Maar dit begint dan wel aardig op de droge heide met vennen te lijken waar je ze mee associeert. Misschien een voorbode voor eindelijk een echte vestiging.

Grauwe klauwier 2 BE

Twee territoria, allebei aan de westkant van het veen, in de begraasde delen. Maar waarom het bij deze twee is gebleven blijft toch gissen. De soort krabbelt landelijk immers steeds meer op, maar hier zijn ze nu na een geleidelijke opleving tot 8 territoria in 2016 weer terug naar bijna af. Allebei de broedgevallen waren wel op plekken die al jaren favoriet zijn. Waarom ze de andere plekken in de steek hebben gelaten blijft vreemd, zoveel is er op het oog niet veranderd. Misschien toch iets letterlijk ongrijpbaars als beschikbare prooien, maar daar zal dan toch naar gekeken moeten worden.

Er waren echter ook veel minder waarnemingen in totaal: waarschijnlijk kwamen er dit voorjaar ook gewoon minder terug, in Engbertsdijksvenen dan. Beide paren waren overigens wel succesvol.

Wielewaal 18 KW

Er zijn niet zo heel veel van onze broedvogels waar een heel boek aan is opgehangen. De Wielewaal is er één van, als favoriet van Hans Dorrestijn. En terecht, want de combinatie oogverblindend maar onzichtbaar maakt mensen veelal vertwijfeld. Je moet het meestal met alleen het geluid doen. Maar in Engbertsdijksvenen maak je nog steeds een heel goede kans, wat op zich al een klein wonder is. Veel van zijn favoriete stukken bos zijn immers de laatste jaren verdwenen. Gelukkig weten ze zich verrassend goed te handhaven in de - tot nu toe -gespaarde delen. En dat is mooi, want horen wij die muzikant, dan is de zomer weer in 't land! Dudeljo!

Raaf 1 GE

Met Koekoek en Kraanvogel hebben de Raven van Engbertsdijksvenen gemeen, dat ze het hele veen bestrijken. In verschillende deelgebieden laten ze zich alleen of met z'n tweeën wel een keer of wat zien of horen. Dat zou meerdere territoria betekenen, ware het niet dat je ze duidelijk kunt volgen bij hun strooptochten. We gaan uit van een paar, dat het hier nu blijkbaar al een paar jaar naar zijn zin heeft. Maar iets wat op een serieuze nestelpoging wijst, daar hebben ze zich nog nooit op laten betrappen. Tot dit jaar: op 29 april werd een vogel waargenomen met voedsel in de snavel. Deze vloog over naar het zuiden, waar ook de meeste waarnemingen werden gedaan. Ook buiten het broedseizoen overigens, hier kunnen ze jaarrond wel worden gehoord. Maar jonge vogels zijn niet waargenomen. De Raven maken af en toe ook wel een uitstapje buiten het veen, bijvoorbeeld naar het aangrenzende Veenschap of naar Bruinehaar. Aangenomen mag wel worden dat dit dezelfde vogels zijn.

Matkop 10 GE

Matkoppen gaan landelijk gezien achteruit, maar daar is Engbertsdijksvenen een uitzondering op. Ze weten zich hier, met alleen af en toe een dipje, verrassend goed te handhaven. De territoria liggen vrijwel allemaal in de oudere bosdelen in de rand rondom het veen. Daarvan worden gelukkig de mooiste ontwikkelde grotendeels gespaard bij de houtkap. Zeker van belang voor bijvoorbeeld ook deze soort.

Boomleeuwerik 5

Voor het veen geen gebruikelijke broedvogel, en aangezien deze soort dit jaar zijn record aanscherpt mogen ze in dit overzicht niet ontbreken. Ze hadden vooral schik aan de droge heide in noord, waar de laatste paar jaar ook hele stukken zijn ontbost en afgeschraapt. Hier een concentratie van drie territoria. Op een vergelijkbaar deel aan de noordoostkant, eveneens vers van bos ontdaan een vierde. De laatste was zingend te vinden boven begraasd grasland met veel opslag aan de westzijde.

Veldleeuwerik   2   GE

Dat je ooit wel eens hebt gedacht: nou is het wel even goed, wanneer zo'n beest maar aan één stuk door boven je hoofd bleef tierelieren. Dat was dan wel buiten het veen, hierbinnen waren ze nooit talrijk. De laatste jaren maar een enkeling. Maar de beide van dit jaar zongen allebei boven de nieuwe grote open vlakte. Hopelijk is dat goed bevallen, en vinden ze hier een alternatief voor het huidige boerenland. Ze hebben hier ieder geval al gezelschap van Kievit en nog wat oude bekenden van het boerenland.

Spotvogel   18   GE

Ook wel een keer mooi: nog een soort die een nieuw record laat noteren, zeker voor één die op de Rode Lijst verzeild is geraakt. De Spotvogels zijn grotendeels geconcentreerd aan de westkant van het reservaat. Hier zitten ze soms dicht op elkaar in de begraasde graslanden of aan de randen daarvan, met veel struikopslag. Kortom, het voorbeeldbiotoop zoals dat voor hen omschreven wordt. Blijkbaar hebben ze hier nog voldoende voedsel voorhanden. De rijkere ondergrond, vergeleken met het veen zelf, en de begrazing zullen hier mogelijk bij helpen. Wel bijzonder is, dat de stand over de laatste vijf jaar een verdubbeling is van de jaren daarvoor. Overigens laat de laatste Vogelbalans weer een stijgende trend zien, daar past deze stabiele reeks dus heel goed bij.

Grote lijster   8   KW

Dit is precies dezelfde aantal als die van vorig jaar. Bij deze soort valt het op, dat ze juist grotendeels in de zuidkant van het veen te vinden zijn. Hier is ook nog een grote ingreep in het aandeel bos voorzien, het is dan ook maar de vraag, hoe ze zich komende jaren hier kunnen handhaven.

Grauwe vliegenvanger 3   GE

Jaar in jaar uit altijd wel ergens aanwezig in de bosrand, maar nooit algemeen, hooguit een keer vijf. Dat zal dan wel mogelijk het minimum wezen, bij het klimmen der jaren is het niet alle tellers gegeven het iele piepje binnen te krijgen. Gelukkig zitten ze daarbij wel vaak op een dode tak boven het geboomte uit, en vallen ze daardoor op. De drie van dit jaar werden alle opgemerkt in zuid.

Voor deze soort aanvullend een waarneming, opgedaan op vakantie in Oostenrijk. Daar was een paar druk bezig met voeren van hun jongen, waarna ze als gebruikelijk wegvlogen met een pampertje in de snavel. Ze lieten dit pakketje echter niet gewoon vallen, maar plakten het op steeds dezelfde tak van een boom. Bij Vogelbescherming (Gerald Derksen) eens nagevraagd, daar kenden ze dit gedrag ook niet. Mogelijke oplossing: de poepzakjes kleven een beetje, zodat ze het ergens aan moeten afwrijven. Mooi om eens op te letten, of onze eigen vliegenvangers ook last hebben van smetvrees!

Paapje   4   BE

Heel mooi om de ervaring van het Paapje van dit jaar te zien. Er waren in totaal vijf territoria, met vaste zangplekken, maar voor de ene was de laatste waarneming net te vroeg om mee te mogen tellen. Jammer genoeg was er bij geen enkel paar een aanwijzing voor een geslaagde broedpoging. De territoria waren voor zingende mannetjes, al dan niet met af en toe een vrouwtje in de buurt. Maar de hoop gloort weer voor deze soort. Alle territoria waren in het middendeel van het veen, waarvan één in de Weide van Overesch. Dat deed wegdromen naar oude tijden, dit was ooit een laatste Twents bolwerk, met maar liefst 8 territoria in 1988. Maar een paar jaar later waren ze ook hier geheel verdwenen. Hopelijk zijn die van dit jaar voorboden voor een echte ervaring. Maar de 33 van 1978, daar zijn we nog ver van verwijderd, helaas..

Gele kwikstaart   4   GE

Nog weer een soort die het opgefleurde open middendeel van het veen heeft herontdekt. Alle vier de territoria waren hier te vinden. Bovendien hebben ze met succes gebroed, er zijn waarnemingen van de verschillende paren met alarmeren, voedseltransport, en pas uitgevlogen jongen. De laatste in de takkenbos van de gevelde berken, niet de eerste plek waar je Gele kwikstaarten zou verwachten. We kennen ze immers vooral van het weidse boerenland. Maar in de takkenbossen zochten nou eenmaal allerlei soorten elkaars gezelschap, dat gaf aparte combinaties.

Graspieper   20   GE

Ook de Graspieper verkoos hetzelfde deel van het gebied als de vorige als favoriet: van bomen ontdaan veen, en dan op de centrale, niet helemaal vergraven veenrug. De dichtheden doen voor deze soort aan oude tijden denken, toen het één van de meest voorkomende zangvogels van het veen was. Al met al kent dit middendeel een heel fraaie soortencombinatie: concentraties van Kwartel, Kievit, Paapje, Gele kwikstaart en Graspieper. Het oude boerenland, maar dan ver verheven boven het omringende NAP: normaal agrarisch peil...

Kneu   33   GE

Kneutjes zijn in het bestek van een paar jaar zo ongeveer gehalveerd in hun voorkomen. Gelukkig hebben ze zich dit jaar weten te handhaven op het niveau van vorig jaar, de daling is in ieder geval afgestopt. Door de jaren heen lieten ze wel mooi hun voorkeur zien: open droog terrein met her en der niet al te veel en niet al te hoge struiken. Waar de berken teveel doorschoten verdwenen ze, maar waar het bos vrijwel volledig is weggehaald laten ze het ook terstond afweten. Ze hebben nu nog twee bolwerken, de droge hei van Kloosterhaar is er daar al jarenlang één van. Al zijn ze daar ook veel minder dominant als een paar jaar geleden, toen ze daar bijna een soort kolonie vormden. Het tweede deel waar ze een concentratie hebben is een begraasd stuk van het veen aan de westkant.

De mensen die het veldwerk hebben gedaan dit jaar:

Peter van de Akker	Rick Ruis
Siegfried Ekkel	Rick de Ruiter
Tom van Maanen	Jan Stegeman
Geert Euverman	Johan Stegeman
Alex Huizinga	Leen Smits
Gerjan Marsman	Rob Verfaillie

Gerrit Schepers en Herman Stevens volgden de Kraanvogels buiten het veen.

Johan Bekhuis las, als nog steeds zeer belangstellend liefhebber maar dan op afstand, het verhaal door en vroeg om zoveel mogelijk foto's van het herboren landschap.

Voor deze foto's zorgde Gerrit Schepers, evenals voor vrijwel alle vogelplaatjes, waarvoor veel dank! Vrijwel alle zijn in Engbertsdijksvenen gemaakt, alleen de Kwartel is van het Veenschap. De Houtsnip is van Marinus Bos, mei dit jaar, maar niet in het veen. De Kerkuil tussen de bladeren is van een kraanmachinist, naam onbekend.

Het gedicht is van Theo Vossebeld.

Geel = geteld in dit jaar

Grijs = niet (overal) geteld in dit jaar

Hazelhorst, Handwerk

2003 2008

2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019
>Avimap

	2003	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Canadese gans	1									1	1			2016: CaGa x Gga
Brandgans	9	15	11	12	22	28	19	16	7	5	9	2		
Grauwe gans		10	28	28	34	73	65	65	50	41	66	38	36	
Knobbelzwaan	1													
Nijlgans	4	4	3	3	3	6	5	2	4	2	1	1		
Bergeend	5	5	6	6	2	3	3	1	2	3				
Krakeend	1	1					2	1					1	
Wilde eend											69	53	46	
Slobeend	15	16	6	13	17	21	18	13	17	6	6	7	6	KW
Zomertaling	9	2	6	1	3	3	1	3	6	2	2	3		BE
Wintertaling	103	82	70	65	55	65	75	96	72	46	29	44	45	KW
Tafeleend	2	3	5	9	4	3	8	4	6	2	3	3	1	
Witoogeend	1				1									
Kuifeend	55	41					40		32	19	18	10	11	
Patrijs							1							KW
Kwartel		5	1	1	9	3	4	2	2	1	2		6	
Fazant											1	4	6	
Dodaars	22	30	34	26	23	20	23	37	30	20	25	31	18	
Roodhalsfuut			1											GE
Fuut	5	2	2		1		1	1	1	2	2	1	1	
Geoorde fuut	27	12	20	16	10	21	7	10	11	4	3	1	1	
Wespendief	1										1	1		
Sperwer	1	1									1			
Havik	2	4	3	4	2	3	2	2	2	2	1	1	3	
Bruine kiekendief	1	1												
Buizerd	7	7	4	3	2	5	3	6	4	5	3	5	5	
Watteral	26	28	24	24	23	20	29	35	57	45	36	24	15	
Porseleinhoen	2					1		1		1				KW
Waterhoen	13	17					10				2	2	3	
Meerkoet	25	20					18				8	7	4	
Kraanvogel					2	1	1	1	1	2	2	2	1	GE
Kievit	5	6	6	3	6	5	5	5	4	5	4	6	11	
Kleine plevier		2	4	3	2					1	2		1	
Houtsnip		6	4	7	5	5	9	4	8	6	4	10	11	
Watersnip		1		3	2		2	3	3		10	5	3	BE
Grutto								1	1		1			GE
Wulp	1	1			2	1		1	1		2	2		KW
Tureluur	2	2	3	1	1	3	2		1	2		1	1	GE
Kokmeeuw	297	299	215	235	250	418	170			1		3		
Holenduif	8	3									2	1		
Zomertortel	10	6	10	7	2			3	1	1		1		KW
Koekoek	14	10	9	7	9	7	8	11	8	10	10	6	8	KW
Kerkuil									1	1	1	1	1	
Bosuil		1	1					1	2	1			1	
Ransuil		2						1	2				1	KW
Nachtzwaluw		6	3	14	21	16	29	20	18	22	12	22	32	

IJsvogel	2						1	1	1	1	1	1	
Draaihals								1	1			1	EB
Middelste bonte specht											2	3	
Kleine bonte specht	1	1	2		2	4	6	7	8	5	10	9	
Grote bonte specht	15	12				27	26	27	33	29	33	26	
Zwarte specht	1												
Groene specht			1	2		1		3	3	4	3	2	
Torenvalk	1	2			1								KW
Boomvalk	1	1										1	KW
Grauwe klauwier	1	3	1	1	1	4	7	6	8	4	1	2	BE
Wielewaal	17	26	30	29	21	17	35	24	19	17	18	18	KW
Kauw	3	1											
Raaf						1				1	1	1	GE
Kuifmees	1		1					2					
Glanskop	1	1						1	6	3	7	6	
Matkop	10	3	9	7	4	5	8	12	11	7	8	9	GE
Boomleeuwerik	3	2		1					1	1	1	1	
Veldleeuwerik	5	2					5	5	6	2	1	1	GE
Oeverzwaluw	30	3	1										
Staartmees						4	5	8	8	14	11	7	
Fluiter	2	1		4		2	2	1	2		8	4	
Rietzanger		1							1	1		1	
Kleine karekiet	4			2	2	1	1		1	1	1	1	
Bosrietzanger	1	3	3	5	3		7	5	5	4	6	3	
Spotvogel	5	6	4	6	9	6	6	7	14	17	15	16	GE
Sprinkhaanzanger	8	16	10	7	1	8	14	7	10	18	9	3	
Braamsluiper	1	1									3	6	
Grasmus	144	122				204					192		
Goudhaantje										1	1	1	
Boomklever								1	1	1	1		
Boomkruiper	3	6				21	23	31	15	16	21	20	
Grote lijster						8				11	8	8	KW
Grauwe vliegenvanger	1	3		2	1	1	3	1	3	2	4	5	GE
Blauwborst	52	52	66	74	77	98	78	93	96	93	82	71	
Nachtegaal												1	
Bonte vliegenvanger	3	6				18				12	17	13	
Gekraagde roodstaart	11	11				36	34	32	23	23	21	15	
Paapje	1		2	2	1	2	2			2	1	4	BE
Roodborsttapuit	55	63	90	95	104	104	95	107	108	93	74	66	
Tapuit						1							BE
Gele kwikstaart	1	1	1	4	3	2	7	8	3	4	1	1	GE
Grote gele kwikstaart		1											
Witte kwikstaart		1				3				2		4	
Graspieper	53	10	11	15	20	20	23	17	27	20	25	16	GE
Boompieper	156	176				206					125		
Appelvink	6	7	3	9	2	3	7	11	7	6	14	11	
Goudvink	3					3	1	4	4	5	2	1	
Groenling	2	1				1				1	4		
Kneu	23	47	53	55	43	47	58	61	60	61	37	31	GE
Putter								1			3	3	
Geelgors	119	75				59	66	53	50	44	54	54	
Rietgors	276	167				181					154		

Koekoek:

Vanaf 2009 gecorrigeerd naar 2/3 van gevonden aantallen!

Nooit geteld worden:

Houtduif

Gaaï

Zwarte kraai

Pimpelmees

Koolmees

Zwartkop

Tuinfluit

Winterkoning

Fitis

Tjiftjaf

Roodborst

Merel

Zanglijster

Heggenmus